

УДК 37.01:001.891

Маслов Валентин Іванович,
доктор педагогічних наук, професор кафедри
управління навчальним закладом та педагогіки
вищої школи Навчально-наукового інституту
менеджменту та психології
ДВНЗ «Університет менеджменту освіти»,
Ситар Іванна Валеріївна,
викладач математики природничо-
гуманітарного коледжу при
Ужгородському національному університеті

ГОЛОВНІ СТРУКТУРНІ СКЛАДОВІ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПЕДАГОГІЧНИХ СИСТЕМ

***Анотація.** Наукові, особливо дисертаційні дослідження мають обов'язкову так звану методологічну частину, де автори відображають і намагаються розкрити роль і зміст головних філософських теоретичних положень, якими вони користуються, а також методи й організацію проведення досліджень, але аналіз цих праць доводить, що поняття «методологія» розглядається у змістовому тлумаченні та структурно по різному.*

Пропонована стаття спрямована на розкриття суті дефініції методологія дослідження як філософське, теоретичне і технологічне підґрунтя наукової праці.

Філософська складова відображає головні загальні і світоглядні положення, які автори покладають в основу свого сприйняття і розуміння дійсності, а також конкретні фундаментальні категорії, визначені для об'єкта та предмета дослідження, його мети. Наприклад, для наукового управління таким положенням є дефініція — система.

Другою складовою методології є закономірності та принципи, притаманні системі взагалі та конкретним системам, що досліджуються, зокрема.

Третьою складовою методології є технології, тобто форми, методи й організація, притаманні функціонуванню системи, об'єкту та процесу, які досліджуються, та їх особливостям. Але загальною методологічною основою всіх наукових досліджень є філософія в широкому розумінні та її головне ядро — діалектика з її законами та категоріями.

Ключові слова: наукове управління, методологія, система, закономірності, принципи, функції, технології, загальноосвітній навчальний заклад.

Маслов Валентин Іванович,
Ситар Іванна Валеріївна

ГЛАВНЫЕ СТРУКТУРНЫЕ СОСТАВЛЯЮЩИЕ НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ СИСТЕМ

***Аннотация.** Научные, особенно диссертационные исследования, имеющие обязательную, так называемую методологическую часть, где авторы отражают и пытаются раскрыть роль и содержание главных философских теоретических*

положений, которыми они пользуются, а также методы и организацию проведения исследований. Но анализ этих работ показывает, что само понятие «методология», ее составные части рассматривается в содержательном толковании и структурно по-разному.

Предлагаемая статья направлена на раскрытие сущности дефиниции методология исследования как философское, теоретическое и технологическое обоснование научного труда.

Философская составляющая отражает главные общие мировоззренческие положения, которые авторы берут в основу своего восприятия и понимания действительности, а также конкретные категории, характерные для объекта, предмета исследования, его цели. Например, для научного управления таким положением является дефиниция — система.

Второй составляющей методологии научного исследования являются закономерности и принципы, присущие системе в целом и конкретным системам, которые исследуются, в частности.

Третьей составляющей методологии являются технологии, то есть организация, формы, методы, присущие функционированию системы, объектам и процессам, которые исследуются, и их особенностям. Но общей методологической основой всех научных исследований является философия в широком понимании, и ее главное ядро — диалектика с соответствующими ее законами и категориями.

Ключевые слова: научное управление, методология, система, закономерности, принципы, функции, технологии, общеобразовательное учебное заведение.

**Maslov Valentin Ivanovich,
Sitar Joanna Valeriivna**

MAIN COMPONENTS OF STRUCTURAL RESEARCH EDUCATION SYSTEM

Abstract. *Research, especially dissertation research, with a mandatory so-called methodological part, where the authors reflect and try to discover the role and content of the main philosophical theoretical positions they use and also methods and organization of research, but the analysis of these works shows that the concept of the methodology is considered in a meaningful interpretation and are structurally different.*

The proposed article is aimed at disclosure of the essence of the definition of the research methodology as the philosophical, theoretical and technological substantiation of scientific work.

The philosophical worldview reflects the main General provisions that lay the basis of his perception and understanding of reality, as well as specific fundamental category defined for the object and the subject of its goal. For example, for scientific management of this situation is the definition of the system.

The second pillar of the methodology are laws and principles inherent in the whole system and specific systems, which are investigated in particular.

The third component of the methodology is technology, that is, those forms, methods and organization inherent in the operation of systems, objects and processes which are investigated and their features. But a common methodological basis for all scientific

research is philosophy in its understanding, and its main core-dialectic with its laws and categories.

Key words: *scientific management, methodology, system, laws, principles, function, technology, general education.*

Постановка проблеми

Актуальність проблеми дослідження. Наукова категорія методологія та її різні словосполучення теоретико-методологічні засади, філософсько-методологічні основи, методологічні концепти тощо постійно вживаються у друкованих матеріалах, дисертаційних психолого-педагогічних дослідженнях, а також у назвах монографій та інших публікацій. Але зміст оприлюднених матеріалів не завжди відповідає сутності поняття «методологія» і розкривається залежно від рівня наукової компетентності та загальної ерудиції автора, його суб'єктивного тлумачення цієї дефініції, що призводить до зниження науково-теоретичного рівня роботи дослідження в цілому.

Наукове управління ЗНЗ, його методологія та його структурні складові відносини галузь освітньої сфери, інтенсивний розвиток якої відбувається протягом двох останніх десятиріч.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Особлива увага в останні роки приділяється методологічним аспектам наукового управління ЗНЗ, його змісту, формам та методам здійснення.

Основними структурними складовими методології наукового управління є філософський (світоглядний), теоретичний і процесуально-технологічний компоненти. Філософська складова методології управління ЗНЗ поруч з загальними законами діалектики є категорія системи та її провідні положення, на яких базується системне бачення та системний підхід, які дають змогу розглядати всі об'єкти, предмети, явища, процеси тощо як складні, структуровані утворення, що знаходяться у взаємодії із зовнішнім середовищем та всіма елементами, які входять до внутрішньої будови тієї чи іншої системи.

Мета статті — обґрунтовано розкрити сутність, зміст та структурні складові методології наукового дослідження, їх місце та роль у роботі науковця.

Значний внесок у розвиток проблем методології педагогічних досліджень та наукову теорію управління ЗНЗ внесено вітчизняними дослідниками В. Биковим¹, В. Бондарем², С. Гончаренко⁴, Л. Даниленко⁵, Г. Єльніковою⁷, Л. Калініною⁸,

¹ Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти / В. Ю. Биков. — К. : Атика, 2009. — 609 с.

² Бондар В. І. Теорія і технологія управління процесом навчання в школі / В. І. Бондар. — К. : Фада ЛТД, 2000. — 191 с.

⁴ Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження. Методологічні поради молодим науковцям / С. У. Гончаренко. — К. – Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. — 278 с.

⁵ Даниленко Л. І. Менеджмент інновацій в освіті / Л. І. Даниленко. — К. : Шкільний світ, 2007. — 120 с.

⁷ Єльнікова Г. В. Наукові основи розвитку управління загальною середньою освітою в регіоні / Г. В. Єльнікова. — К. : Дакко, 1999. — 303 с.

⁸ Калініна Л. М. Інформаційне управління загальноосвітнім навчальним закладом: системи, процеси, технології / Л. М. Калініна. — К. : Інформатор, 2009. — 479 с.

Л. Карамушкою⁹, В. Кременем¹¹, В. Масловим¹², Н. Островерхова¹⁴, Е. Павлютенков¹⁵, В. Пикельною¹⁶, Г. Цехмістрова¹⁷ та іншими, а також вченими близького й далекого зарубіжжя.

Виклад основного матеріалу

Аналіз змісту численних публікацій доводить, що більшість авторів вважають методологією своїх досліджень певні педагогічні теорії або наукові підходи, які мають свою специфічну методологію¹³.

У цьому є певна рація, але тільки часткова, оскільки категорія «методологія» має більш загальне і широке змістове наповнення, розуміння значення якого необхідне для здійснення ґрунтовного наукового дослідження⁶.

Дискусія з приводу змісту поняття «методологія», на перший погляд, для когось має схоластичний характер і не є принциповою, також не має практичного значення. На нашу думку, це є помилковим поглядом, що призводить до збіднення наукового дослідження, втрати логіки його здійснення (проведення), обґрунтованості теоретичних положень, узагальнення та інтерпретації отриманих матеріалів та еkleктичності їх викладу³.

Як приклад, нерідко у наукових дослідженнях, особливо на здобуття ступеня доктора наук, зустрічається таке словосполучення, як «теоретико-методологічні основи або засади...» і далі залежно від проблеми, що розглядається. Таким чином назва праці, яка повинна надавати якомога повне уявлення про мету та сутність дослідження, у такому варіанті виглядає науково некоректною, певною мірою тавтологічною¹⁰. Але справа не тільки у цьому, досягнення мети дослідження потребує чіткого визначення його завдань, які потрібно розв'язати у науково-дослідницькому процесі, що, в свою чергу, необхідно для формулювання назв розділів та підрозділів дисертації (монографії) відповідно до логічної послідовності та здійснення етапів дослідження, що ведуть до його завершення.

Порушення цієї логіки призводить до безсистемності в організації і проведенні дослідження, еkleктичності викладу його результатів. У наведеному вище прикладі назви праці «теоретико-методологічні основи...» чітко визначеним завданням, що

⁹ Карамушка Л. М. Психологія управління: навч. посіб. / Л. М. Карамушка. — К. : Міленіум, 2003. — 344 с.

¹¹ Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / В. Г. Кремень. — К. : Грамота, 2005. — 448 с.

¹² Маслов В. І. Наукові основи та функції процесу управління загальноосвітніми навчальними закладами / В. І. Маслов. — Тернопіль : Астон, 2007. — 134 с.

¹⁴ Островерхова Н. М. Ефективність управління загальноосвітньою школою: соціально-педагогічний аспект / Н. М. Островерхова. — К. : Школяр, 1995. — 302 с.

¹⁵ Павлютенков Е. М. Мистецтво управління школою / Е. М. Павлютенков. — Х. : Основа, 2011. — 320 с.

¹⁶ Пикельная В. С. Теоретические основы управления: школоведческий аспект / В. С. Пикельная. — М. : Высш. Шк., 1990. — 175 с.

¹⁷ Цехмістрова Г. С. Методологія та організація наукових досліджень / Г. С. Цехмістрова. — К. : Слово, 2012. — 352 с.

¹³ Маслов В. І. Наукові основи та технології компетентного управління загальноосвітнім навчальним закладом / В. І. Маслов, О. С. Боднар, К. В. Гораш. — Тернопіль : Крок, 2012. — 320 с.

⁶ Дмитренко Г. А. Стратегічний менеджмент у системі освіти / Г. А. Дмитренко. — К. : МАУП, 1999. — 176 с.

³ Ващенко Л. М. Системи управління інноваційними процесами в загальній середній освіті регіону: дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Л. М. Ващенко. — К., 2006. — 455 с.

¹⁰ Коломінський Н. Л. Психологія менеджменту в освіті: соціально-психологічний аспект / Н. Л. Коломінський. — К. : МАУП, 2000. — 286 с.

має бути виконано, є теорія та її складові (тенденції, закономірності, принципи, функції тощо), а друга частка словосполучення — методологія залишається розпливчастою та неконкретизованою. Вважаємо за необхідне більш докладно і, за можливості, аргументовано розглянути змістову сутність цієї категорії та її складові.

Методологія (термін «методологія») походить від двох грецьких слів (*methodos*) — метод, що тлумачиться як шлях, вчення, спосіб пізнання, підхід, прийом або система прийомів, послідовність, сукупність взаємопов'язаних способів і прийомів та (*logos*) — слово, поняття, вчення про науковий метод, його філософська, теоретична основа.

Екстраполяція тлумачення головної сутності визначення поняття «метод» дає змогу дійти висновку про те, що його змістом і призначенням є практична спрямованість, тобто шлях, засіб науково обґрунтованої діяльності, яка базується на сукупності систематизованих послідовних у здійсненні прийомів, спрямованих на виконання завдань, що ведуть до позитивного результату та досягнення кінцевої, попередньо визначеної мети.

Друга складова дефініції «методологія» — логія, за своїм змістом більш спрямована на теоретичне обґрунтування, систематизацію дій та прийомів, що включають метод та його наукові можливості і філософські основи. Під філософською, світоглядною частиною мається на увазі орієнтація науково-теоретичних та методичних позицій дослідження на певні об'єктивні процеси та явища, що відбуваються у суспільстві й природі та особливості мислення людини, які приймаються за основу виконавцями дослідження.

Підсумовуючи викладене, можна дійти висновків про те, що категорія (гр. *kategoria* — загальне поняття, визначення, тлумачення слова) — методологія є науково обґрунтованою системою теоретичної та практичної діяльності, яка спрямована на досягнення визначеної мети та виконання завдань, необхідних для цього. Будь-яка наукова методологія повинна мати, на нашу думку три обов'язкові складові: філософську, теоретичну та технологічну (методичну), тобто діяльнісну.

Філософська складова базується на загальноприйнятих філософських положеннях про причинно-наслідкові зв'язки між процесами та явищами, кількісними та якісними змінами та залежностями, безперервності розвитку тощо. Розуміння та володіння загальнофілософськими фундаментальними положеннями (категоріями) та методами дає можливість досліднику орієнтуватись у явищах, що відбуваються у природі, суспільстві і мисленні людини, обирати вірний шлях та брати на озброєння адекватну методологію (а іноді створювати свою), яка необхідна для вирішення наукових та практичних проблем, що обумовлені специфікою конкретної діяльності та умовами навколишнього середовища.

Наприклад, у сфері управління установами та закладами освіти конкретною філософською основою в діяльності науковців та практиків-керівників освіти повинна бути теорія систем, звичайно, з урахуванням вищезазначених загальнофілософських положень.

Теорія систем та похідний від неї системний підхід як філософська, світоглядна основа в діяльності дослідників та керівників в освітній сфері обумовлена переважно тим, що їм приходить мати справу з системами різних форм та рівнів: установами, навчальними закладами та їх структурними

підрозділами, які всі без винятку мають ознаки, притаманні складним соціальним системам. Теж саме відноситься до дисертаційних і монографічних наукових досліджень. Кожне завершене дослідження повинно бути системою, яка теоретично обґрунтована і практично перевірена; відображає сутність об'єкта, явища, процесу, що розглядається. Кожний розділ дисертації, монографії тощо — є системою першого рівня, підрозділ системою другого рівня тощо, а їх сукупність, незалежно від кількості розділів та підрозділів, сумарно має за змістом, який задекларований у назвах, дати відображення всієї системи в цілому, тобто проблеми, яка вивчалась і знайшла своє завершене вирішення.

Аналіз змісту досліджень, наукових виступів деяких науковців доводить, що чіткого розуміння і достатнього відображення всіх обов'язкових структурних складових категорії система спостерігається не завжди, що призводить до порушення розуміння послідовності, взаємозв'язків і взаємовпливу всіх складових у процесі дослідження, їх практичного забезпечення та відображення результатів (дослідження). Вважаємо за потрібне нагадати обов'язкові ознаки, притаманні всім, без винятку, системам (технічним, біологічним, соціальним тощо, та будь-якого рівня та обсягу): наявність мети, функцій, завдань; структурованість; ієрархічність складових; внутрішні взаємозв'язки та якісний взаємовплив між усіма структурними елементами системи; взаємозв'язок із системами більш загального рівня (зовнішнім середовищем), умовна мета структурного поділу; рівень невизначеності, ентропія (гр. *entropia* — поворот, перетворення), тобто прагнення до первісного хаотичного стану; керованість, наявність управлінської складової, зміст і функції якої визначаються її видом та специфікою існування. Головним призначенням, функцією останньої ознаки є попередження руйнування та забезпечення стабільності і розвитку системи в цілому.

Стосовно наукового дослідження реалізація системного підходу повинна відобразитися відповідно до ознак, викладених вище, у такій послідовності.

- Визначення та формулювання мети дослідження, як усвідомленого бачення бажаного кінцевого результату розв'язання проблеми, що зацікавила автора.
- Визначення завдань, як необхідних кроків для досягнення мети, що повинні бути покладені в основу структури дослідження, мають бути підґрунтям визначення етапів послідовності науково-дослідницької діяльності (структурні ознаки системи).
- Визначення ієрархічності підпорядкованості усіх складових дослідження, з погляду системного бачення системний підхід передбачає, що усі структурні складові важливі, відсутність будь-якої з них або її неповне чи поверхневе розкриття порушує цілісність дослідження, впливає на якість наукової праці.
- Ієрархічність між структурними складовими дослідження потребує визначення пріоритетних напрямів праці та відповідної уваги до них. Природно у системі усі її складові ознаки обов'язкові і повинні знайти своє відображення. Але в теоретико-експериментальних працях, з погляду ієрархічності, головна увага повинна бути спрямована на експериментальну частину та її наукове обґрунтування, методика організації, збір та опрацювання фактичного матеріалу та його узагальнення.

- Взаємозв'язок і взаємовплив один на одного елементів системи та якість усієї системи, як її ознаки, добре відслідковується на таких прикладах. Слабкий, невідповідний (невірно визначений та сформульований) науковий апарат, що відображений у вступі, як структурній складовій дослідження, матиме негативний вплив на всю роботу. Недостатній теоретичний аналіз праць, які стосуються конкретної проблеми, призводить до неадекватного обґрунтування та висвітлення теоретичної складової роботи, її наукових положень, що покладені в основу дослідження.

На жаль, аналіз численних дисертаційних досліджень, особливо на здобуття наукового ступеня кандидата наук, доводить, що експериментальна складова в багатьох з них фактично не відповідає вимогам до проведення наукового експерименту ні за його обґрунтуванням, ні за його проведенням, маючи лише окремі формальні його ознаки. Експериментальна частина за своїм інформаційним, змістовним значенням й обсягом має бути пріоритетною структурною складовою дисертаційного дослідження, ігнорування цієї вимоги принципово неприпустимо. Головна мета експерименту — це практична перевірка наукових положень і практичних пропозицій у вигляді моделі певної системи, що повинна пройти апробацію і підтвердити їх ефективність, теоретичну і практичну значущість для певної сфери педагогічної діяльності.

Взаємозв'язок із системами більш загального рівня у дослідженні проявляється в урахуванні всіх теоретичних надбань та досвіду, узагальнених у публікаціях матеріалів дослідження, які працювали у напрямках проблеми та її аспектів, що є об'єктом і предметом конкретного дослідження.

Така ознака системи, як умовна мета структурного поділу, добре відслідковується на прикладах розділів і підрозділів дисертацій та монографій, але потребує зауважень. Деякі дослідники у письмовому відображенні отриманих результатів не обмежуються структуруванням наслідків на розділи та підрозділи, а починають їх дробити на маленькі одиниці (наприклад. 1.1.1, 1.1.2, 1.1.3 і далі). Такий підхід є можливим і доцільним лише у тому випадку, коли він відповідає вимогам системності, що кожна структурна одиниця має право на існування, коли вона сама є системою n -ого рівня, тобто певною цілісністю, якій притаманні усі ознаки систем, а її зміст розкриває сутність задекларованої назви.

Певної уваги потребує таке явище, що має непоодинокі прояви в дисертаційних дослідженнях як ентропія, коли наявність великої кількості теоретичного та практичного (емпіричного) матеріалу висуває перед автором дилему, як його упорядкувати відповідно до мети та завдань проблеми, що досліджується. Це веде до розпачу, невпевненості автора та хаотичності відображення у текстуальній частині дисертації або монографії, що іноді призводить до бажання припинити подальше дослідження.

Вихід із становища невизначеності підказує наявність такої обов'язкової ознаки системи, як управління, роль якого у дослідженні відіграє: чітке структурування, послідовність назв розділів та підрозділів праці, які повинні бути чітко сформульовані на науково обґрунтованому баченні автора відповідно до мети і завдань дослідження ще на початку праці. Формулювання розділів та підрозділів звичайно може бути відкориговане або змінене у процесі дослідження під впливом

отриманої інформації, але їх наявність має спрямовувати послідовність та добір матеріалів відповідно до визначених завдань та його орієнтовного обсягу, тобто виконувати функцію керованого спрямування діяльності дослідника або умовного управління.

Викладені ознаки систем є універсальними, властиві будь-якій системі, деякі автори їх називають принципами і навіть функціями систем, але головне, що вони об'єктивно існують і розуміння та дотримання їх суті та взаємозв'язку дає можливість досліднику аналізувати, вивчати та будувати авторські системи у сфері проблем, які є об'єктом і предметом його інтересів.

Другою обов'язковою складовою методології педагогічних систем є теоретична. Теорія (гр. *θεωρία* [theory] — спостереження, дослідження) є науково обґрунтована сукупність узагальнених положень, що є результатом досвіду, практичної діяльності у певній сфері або фундаментальні гіпотетичні положення, які потребують апробації у майбутньому. Теорія має відображення у чітко сформульованих концепціях (лат. *conceptus*) — система поглядів, що визначає та спрямовує провідні думки, шляхи вирішення наукової проблеми від початку до завершення); а також у аналітично визначених тенденціях (нім. *tendenz* — спрямованість, схильність), встановлених і чітко сформульованих закономірностях, законах, принципах (лат. *principium* — первинний, головний, провідна ідея, вихідне положення), функціях (лат. *functio* — виконання) тощо.

Теоретична складова методології педагогічного дослідження базується на аналізі попередніх наукових досліджень проблеми, що вивчається, а також на особистих авторських концептуальних положеннях, узагальненні та інтерпретації матеріалів, отриманих в процесі дослідження. Найпоширенішою практикою відображення теоретичної складової наукової праці є ретроспективний аналітичний огляд або аналіз найбільш суттєвих попередніх досліджень та висвітлення власних поглядів на їх обґрунтованість та практичні результати¹⁴. Нерідко у теоретичній частині робиться спроба розглянути певні тенденції, притаманні проблемі дослідження. У дисертаційних дослідженнях докторського рівня здійснюється спроба прослідкувати закономірності та закони як результат встановлених стійких причинно-наслідкових зв'язків функціонування та розвитку певних систем, явищ, об'єктів, процесів тощо.

Досить поширеним є намагання авторів праць у теоретичній частині дослідження викласти принципи, які забезпечують існування та розвиток предмета дослідження. Але те, що деякі автори називають принципами далеко не завжди відповідає суті цієї дефініції. Наприклад, в теорії управління навчальними закладами створено порівняльні таблиці з систематизації принципів (Л. Даниленко⁵, Г. Єльнікова⁷), розроблені різними авторами.

Серед систематизованих принципів управління ЗНЗ фігурують такі: згуртованість кадрів, фінансова і ділова ініціатива, норми керованості,

¹⁴ Островерхова Н. М. Ефективність управління загальноосвітньою школою: соціально-педагогічний аспект / Н. М. Островерхова. — К. : Школяр, 1995. — 302 с.

⁵ Даниленко Л. І. Менеджмент інновацій в освіті / Л. І. Даниленко. — К. : Шкільний світ, 2007. — 120 с.

⁷ Єльнікова Г. В. Наукові основи розвитку управління загальною середньою освітою в регіоні / Г. В. Єльнікова. — К. : Дакко, 1999. — 303 с.

функціонального спрощення управлінських робіт, тощо, які здебільшого за своїм змістовним обґрунтуванням причинно-наслідкових зв'язків та наповненням не відповідають сутності категорії принципу.

Принцип не можна видумати та сформулювати залежно від авторського розуміння, бажання; принципи повинні базуватися на визначених та обґрунтованих причинно-наслідкових залежностях, що обумовлюють існування конкретних об'єктів, явищ та процесів, тобто законах, принаймні закономірностях. Але крім цього, принцип потребує ще й конкретної практичної перевірки на його адекватність конкретній системі та умовам, в яких вона функціонує. Наприклад, не викликають сумнівів такі принципи управління в педагогічних (освітніх) системах, як: прогностичного моделювання (планування); інформаційного забезпечення; зворотного зв'язку тощо, які мають фундаментальне наукове обґрунтування та довели їх придатність і необхідність для ефективної практичної діяльності. Теж саме стосується і принципів дидактики, які всім відомі ще з навчання у педагогічних закладах та особистої практичної діяльності.

Тенденції, закономірності та принципи можна визначити і сформулювати тільки після того, як предмет дослідження всебічно розглянуто, вивчено, науково обґрунтовано і достатньо розкрито як система зі всіма її ознаками, що викладені, та суттєвими зв'язками між всіма її структурними елементами.

Теоретична складова методології педагогічного дослідження разом з експериментальною частиною визначають якість та наукову значущість праці, здійсненої конкретним автором або творчим колективом¹⁷.

Третьою складовою методології педагогічного дослідження є технологічна, що становить його організаційно-методичну основу.

Технологічна (гр. *τέχνη* — мистецтво, майстерність, уміння; *λόγος* — думка) складова методології є третьою її частиною, яка спрямована на практичну реалізацію світоглядних (філософських) авторських поглядів та теоретичних положень. У практичній педагогіці поняття «технологія» і «методика» часто-густо вживаються як синоніми, з чим можна в цілому погодитися, хоча, на наш погляд, технологія є більш широкою і складною за своїм змістом та рівнем обґрунтованості дефініцією.

У підґрунтя технології, як дієвої (процесуальної) основи наукового дослідження, будь то теоретична (мислинева) діяльність або практична робота, спрямована на отримання необхідної емпіричної інформації під час апробації та реалізації концептуальних теоретичних положень запропонованих автором, має бути покладена певна логічна послідовність дій щодо розв'язання визначених завдань, необхідних для досягнення мети в цілому.

Ми вважаємо, що універсальною основою послідовності для виконання будь-яких завдань і успішного досягнення мети є функції процесу управління (так званій — універсальний управлінський цикл) у повному обсязі або його окремі складові.

У класичному вигляді функції процесу управління, відповідно до загальноприйнятої та науково обґрунтованої послідовності їх здійснення, у теорії та практичній діяльності мають таку логіку та назву: розроблення та ухвалення

---

¹⁷ Цехмістрова Г. С. Методологія та організація наукових досліджень / Г. С. Цехмістрова. — К. : Слово, 2012. — 352 с.

рішення, що веде до мети; організація та регулювання виконання рішення; аналіз результатів та корекція, які, в свою чергу, мають внутрішню структуру, залежну від складності процесу, об'єкта і умов, в яких він відбувається.

Наприклад, ухвалення управлінського рішення має різні форми відображення (планування, моделювання, прогнозування, проектування тощо), але в усіх них є обов'язкові послідовні складові: сприйняття мети наступної діяльності; збір необхідної інформації; аналіз зібраної інформації; розробка варіантів рішення; вибір оптимального (на розсуд автора) рішення та його фіксація.

Наприклад, у працях дисертаційних науково-педагогічних досліджень ця функція реалізується у такому вигляді: вивчення та ретроспективний аналіз наявної наукової інформації та досвіду, що цікавить автора, визначення невирішених питань, які становлять і визначають проблему, що потребує розв'язання, її конкретизація і формулювання визначеної мети та завдань, необхідних для її вирішення¹⁵. Розроблення варіантів програми дослідження (зміст, методи, організації та послідовність етапів), експертна оцінка варіантів програм науковим керівником, вибір оптимального варіанта, його фіксація і остаточне затвердження.

Друга функція (етап) технологічного процесу, як складової методології, організація та регулювання виконання ухваленого рішення має такі структурні елементи: забезпечення матеріальних умов діяльності, добір виконавців (залучення учасників експерименту, консультантів, технічних працівників й інших), їхня мотивація до діяльності та інструктаж, тобто доведення до виконавців що, як, де і коли треба робити; організація поточної діяльності; внесення необхідних змін, тобто регулювання ухваленого рішення.

На прикладі наукового педагогічного дослідження це має такий вигляд: розроблення моделі системи, яка буде практично (експериментально) перевірятися (хоча це може бути зроблено і на попередньому етапі), її наукове обґрунтування, добір методик, необхідних для апробації моделі, визначення об'єктів, де буде здійснено апробацію, проведення інструктажу для тих, хто братиме участь в експериментальній апробації, організація безпосереднього здійснення експерименту, збір та аналіз попередньої інформації, внесення змін у програму дослідження в разі потреби.

Головним на цьому етапі дослідження є перевірка наукових положень та практичної доцільності розробленої авторської моделі майбутньої системи (ефективності управління навчальним закладом, організації методичної роботи, підвищення компетентності педагогічних працівників тощо), а також адекватність обраних методів та організації їх втілення меті і завданням експерименту та дослідження в цілому.

Заключним етапом технологічної складової методології є аналітична оцінка підсумкових результатів експерименту та корекція (за потреби) теоретичних положень, що були покладені в основу дослідження і структурних складових моделі, які проходили практичну апробацію.

---

¹⁵ Павлютенков Е. М. Мистецтво управління школою / Е. М. Павлютенков. — Х. : Основа, 2011. — 320 с.

Викладена послідовність етапів технологічної складової методології педагогічного дослідження повною мірою стосується досліджень науково-практичного (теоретико-експериментального) спрямування, яких в освіті більше 80%.

Педагогічні дослідження, що не потребують експериментального підтвердження в повному обсязі (з порівняльної педагогіки, історії педагогіки), також в основному дотримуються логіки технологічної складової методології, але не в повному обсязі, відповідно до своєї специфіки, об'єкта і предмета дослідження. Наприклад, не потрібно розробляти модель, яка передбачає практичну перевірку, а тільки її теоретичні обриси та деякі позиції для можливого втілення в практику. У дослідженні творчої спадщини видатних педагогів, де головним є обґрунтування періодизації еволюції авторських ідей, наукових практичних надбань, їх втілення на різних етапах розвитку суспільства та вплив на освітню систему в різних історичних умовах, а також можливості їх використання в сучасних умовах з частковою апробацією на практиці.

До методологічних аспектів педагогічних досліджень безпосередньо належать категорії наукового апарату досліджень, які знаходять відображення у його вступній частині наукової праці та визначають і спрямовують здійснення дослідницької роботи. Передусім до них відносять: проблему дослідження, його мету, об'єкт, предмет, гіпотезу, концепцію, загальні і конкретні методи організації збору та опрацюванні теоретичної та експериментальної інформації тощо.

Проблема (гр. *problema* — перешкода, задача, завдання) наукового педагогічного дослідження визначається на основі аналізу теоретичних джерел та наявної практики як певна суперечність, невідповідність між накопиченим у науці та досвіді, що існує, і тим, що повинно бути та вимагається в умовах сьогодення для забезпечення об'єктивних потреб суспільства й освіти, їх подальшого розвитку відповідно до світових тенденцій і викликів.

Головне у проблемі дослідження — це аргументоване визначення конкретних сутнісних розбіжностей та факторів, що їх породжують, притаманних об'єкту, предмету, явищу, процесу, які мають принципове значення для науки та педагогічної практики. Для вирішення проблеми визначаються теоретичні й організаційно-технологічні чинники та необхідні умови подолання розбіжностей, що існують, і усунення невідповідності, які сформульовані у вигляді тез становлять мету та завдання дослідження.

Мета дослідження — суб'єктивне бачення автором бажаного кінцевого результату, який може бути досягнутий адекватними засобами та забезпеченням необхідних умов теоретичного й організаційно-технологічного характеру, що визначаються і пропонуються суб'єктом дослідження.

Мета повинна знайти відображення у стислому формулюванні теми, яка дає уяву про загальну спрямованість дослідження (мета дослідження обов'язково має бути відображена у його темі, яка формує уявлення про напрям і проблему науково-дослідної роботи).

Наприклад, «Теорія та організація підвищення посадово-функціональної компетентності керівників ЗНЗ», або «Система інформаційного забезпечення ефективного управління навчальним закладом».

Наявність проблеми і мети дослідження потребують визначення та конкретизації шляхів, засобів і умов, тобто завдань, розв'язання яких повинно дати можливість отримати позитивний кінцевий результат. Визначені завдання становлять структурно-логічну основу, необхідну для розробки структури та назв розділів і підрозділів дисертації чи монографії.

Поширена помилка дослідників (на жаль, не тільки початківців) — починати працю з назви першого розділу «теоретичні основи...», автором подаються тенденції і закономірності, принципи та концептуальні питання положення, які притаманні системі, що досліджується і відображають погляди автора. Виникає природне запитання про їх походження. Теоретичні узагальнення автора мають базуватися на системному і всебічному аналізі попередніх досліджень проблеми, що вивчається, у разі їх відсутності, — на особистих експериментально-емпіричних надбаннях автора.

Розкриття будь-якої проблеми має починатися не з теоретичних положень автора, що можливо лише за умов його геніальності, педагогічного феномену, здатності до створення принципово нових ідей та фундаментальних положень, а з ретроспективного аналізу наукових праць дослідників проблеми, що розглядається, їх наукових і практичних надбань та аргументованого визначення якості результатів їх дослідження, виявлення проблемних питань для подальшого їх розкриття або доповнення. Теоретичні авторські розробки можливі за умов доказово доведеної потреби у нових теоретичних положеннях, які базуються на попередніх, але потребують поглиблення та модернізації, вивчення та узагальнення практики, що існує, та особистого досвіду, що повинно знайти відображення у розділах та підрозділах з відповідною назвою.

Розроблені дослідником теоретичні положення не можуть існувати самостійно, а є складовою певної майбутньої авторської педагогічної системи, модель якої потребує практичної експериментальної перевірки. Тільки після позитивних результатів їх апробації вони можуть стати науковими надбаннями, що заслуговують на увагу та використання.

Окремої уваги заслуговують такі наукові категорії як об'єкт і предмет дослідження, що також є складовими методології.

Об'єкт (лат. *Objectum*) — явище, предмет, процес, феномен, що існує об'єктивно, незалежно від нашої свідомості, середовище, площина, у якій відображається дослідження, а предмет наукового дослідження — це структурна складова об'єкта, його специфічна частина, що має всі системні ознаки на відповідному до неї рівні і містить певні проблеми, які потребують наукового і практичного розв'язання.

Наприклад, якщо йдеться про проблеми ефективності управління навчальним закладом, то для їх вирішення об'єктом є управління функціонуванням навчального закладу як соціально-педагогічної системи в цілому зі всіма структурними складовими, а предметом мають бути конкретні складові управління ЗНЗ конкретного типу (ЗНЗ, ПТНЗ, ВНЗ тощо). Наприклад: «Система планування роботи школи», «Наукові засади та організація інформаційного забезпечення управління ЗНЗ», «Оптимізація контрольно-оцінювальної діяльності в ЗНЗ» тощо, але предмет дослідження об'єктів повинен передбачати теоретичну, змістовну та технологічну (досвід) складову, які будуть вивчатися та аналізуватись у процесі дослідження.

Якщо йдеться про систему планування роботи школи, то відповідно орієнтовне фокусування предмета дослідження може бути таким: наукові підходи, теоретичні надбання, з планування роботи ЗНЗ як складової управління та узагальнений досвід практичної діяльності.

Розгорнуте наукове дослідження передбачає адекватні (відповідні) гіпотези (походить від гр. *ὑπόθεσις* — основа, припущення; лат. Hypothesis — припущення, підґрунтя), які у більшості авторів формулюються як аксіоми, тобто твердження, що фактично не потребують експериментальної перевірки. Наприклад, ефективне управління ЗНЗ може здійснюватися за наявності чіткої нормативно-законодавчої бази, адекватного матеріального забезпечення, наукового сучасного менеджменту, соціально-психологічної згуртованості педагогічного колективу та компетентного керівництва, що базується на принципах демократизації та гуманізму. Зрозуміло, що всі ці фактори спрямовані на забезпечення якості управління априорі і не потребують апробації.

Висновки

Звичайно викладене вище не розкриває достатньо повно всі аспекти методології; ми вважали за потрібне звернути увагу дослідників на головне — структурні складові методології та їх змістовну спрямованість.

Загальною методологічною основою всіх наукових досліджень є філософія в усьому різноманітті та її головне ядро — діалектика з її законами та категоріями. Поруч з цим є конкретно-предметна методологія, що має свою специфіку, обумовлену об'єктом дослідження, яку обирає, а іноді й розробляє той чи інший вчений з урахуванням особливостей і умов функціонування безпосереднього предмета дослідження. Але будь-яка найкраща конкретно-предметна методологія є частиною загальнонаукової методології досліджень, від рівня розуміння та втілення якої залежить якість та успіх праці автора.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі

Викладене у статті не претендує на вичерпне розкриття проблеми; подальших досліджень потребують такі складові, як: тенденції та закономірності, обґрунтування та систематизація наукових досліджень. Особливу увагу дослідників слід звернути на інноваційні технологічні аспекти методології, а також на структуру й зміст концепцій.

Список використаних джерел

1. Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти / В. Ю. Биков. — К. : Атика, 2009. — 609 с.
2. Бондар В. І. Теорія і технологія управління процесом навчання в школі / В. І. Бондар. — К. : Фада ЛТД, 2000. — 191 с.
3. Ващенко Л. М. Системи управління інноваційними процесами в загальній середній освіті регіону: дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Л. М. Ващенко. — К., 2006. — 455 с.
4. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження. Методологічні поради молодим науковцям / С. У. Гончаренко. — К. — Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. — 278 с.

5. Даниленко Л. І. Менеджмент інновацій в освіті / Л. І. Даниленко. — К. : Шкільний світ, 2007. — 120 с.
6. Дмитренко Г. А. Стратегічний менеджмент у системі освіти / Г. А. Дмитренко. — К. : МАУП, 1999. — 176 с.
7. Єльнікова Г. В. Наукові основи розвитку управління загальною середньою освітою в регіоні / Г. В. Єльнікова. — К. : Дакко, 1999. — 303 с.
8. Калініна Л. М. Інформаційне управління загальноосвітнім навчальним закладом: системи, процеси, технології / Л. М. Калініна. — К. : Інформатор, 2009. — 479 с.
9. Карамушка Л. М. Психологія управління: навч. посіб. / Л. М. Карамушка. — К. : Міленіум, 2003. — 344 с.
10. Коломінський Н. Л. Психологія менеджменту в освіті: соціально-психологічний аспект / Н. Л. Коломінський. — К. : МАУП, 2000. — 286 с.
11. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні — інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / В. Г. Кремень. — К. : Грамота, 2005. — 448 с.
12. Маслов В. І. Наукові основи та функції процесу управління загальноосвітніми навчальними закладами / В. І. Маслов. — Тернопіль : Астон, 2007. — 134 с.
13. Маслов В. І. Наукові основи та технології компетентного управління загальноосвітнім навчальним закладом / В. І. Маслов, О. С. Боднар, К. В. Гораш. — Тернопіль : Крок, 2012. — 320 с.
14. Островерхова Н. М. Ефективність управління загальноосвітньою школою: соціально-педагогічний аспект / Н. М. Островерхова. — К. : Школяр, 1995. — 302 с.
15. Павлютенков Е. М. Мистецтво управління школою / Е. М. Павлютенков. — Х. : Основа, 2011. — 320 с.
16. Пикельная В. С. Теоретические основы управления: школоведческий аспект / В. С. Пикельная. — М. : Высш. шк., 1990. — 175 с.
17. Цехмістрова Г. С. Методологія та організація наукових досліджень / Г. С. Цехмістрова. — К. : Слово, 2012. — 352 с.

**Maslov Valentin Ivanovich,
Sitar Joanna Valeriivna**

MAIN COMPONENTS OF STRUCTURAL RESEARCH EDUCATION SYSTEM

Scientific management of CEI, its methodology and its structural components of relations in the educational sphere, intensive development which takes place during the last two decades.

A significant contribution to the scientific management theory was introduced GEI domestic researchers V. I. Bondar, L. I. Danilenko, G. V. Yelnikovoyu,

L. M. Kalininoyu, L. M. Karamushka, V. I. Maslov, V. S. Pikelnoyu and others, as well as scientists and foreign countries.

Special attention in recent years given the methodological aspects of scientific management CEI, its content, form and method of implementation.

The main structural components of the methodology of scientific management is philosophical (ideological) theoretical and procedural and technological components. The philosophical component management methodology CEI next to the general laws of dialectics is the category system and its leading position underlying systemic vision and systematic approach that can be considered all objects, objects, phenomena, processes, etc. as complex structured formations are in interaction with the environment and all the elements that make up the internal structure of a system.

All systems must have the confidence as a mandatory component of management, the main purpose and function is to prevent fracture management systems, ensuring their stability and further development.

The second part of the methodology of scientific management CEI is its theoretical basis, trends, laws, principles of operation, which, in turn, have some scientific basis, which is the subject of attention and in-depth study of research management problems.

The third component is the methodology of scientific management technology, which reflects the main stages (functions) process management: development and management decision, planning, design, forecasting, organization and regulation, control, correction, information, etc., which are the basis of practice. Each of the functions of the management has its theoretical foundations, forms and methods of implementation, as well as the legal, psychological and economic aspects of implementation.

Availability reasonable methodologies of scientific management GEI makes it possible to solve various problems, including the competence to develop models of heads of educational institutions according to their functional duties of positions and experience as well as to shape and determine their readiness for management.